

УДК 339.74+330.342

Кандидат економічних наук, доцент М.Ю. Рубцова

Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Т.Г. Шевченка

Рецензент: д.е.н., професор В.А. Вергун,

Інститут міжнародних відносин КНУ імені Т.Г. Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ПРОГРАМ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ СТАБІЛІЗАЦІЇ КОРОЛІВСТВА ЙОРДАНІЇ В УМОВАХ РЕГІОНАЛЬНИХ І ГЛОБАЛЬНИХ КРИЗ

Розглянуто особливості проведення державної інвестиційної політики Королівства Йорданії в умовах регіональних і глобальних криз та її вплив на макроекономічні показники, а саме ВВП, норму збереження й інвестицій, стан торговельного балансу, збалансованість бюджету. Здійснено оцінку ефективності проведених реформ в Королівстві.

Ключові слова: приплив інвестицій, норма збереження, фінансова допомога, торговельний баланс, бюджет, робоча сила, Йорданія, країни Перської Затоки, країни – нафтоекспортери.

Рассмотрены особенности проведения государственной инвестиционной политики Королевства Иордания в условиях региональных и глобальных кризисов и ее влияние на макроэкономические показатели, а именно ВВП, норма сбережений и инвестиций, состояние торгового баланса, сбалансированность бюджета. Осуществлена оценка эффективности проведения экономических реформ в Королевстве.

Ключевые слова: приток инвестиций, норма сбережений, финансовая помощь, торговый баланс, бюджет, рабочая сила, Иордания, страны Персидского залива, страны-нефтеэкспортеры.

PhD. in economics **M.Y. Rubtsova**

Institute of International Relations Kyiv National Taras Shevchenko University

FEATURES OF LEADTHROUGH OF THE PROGRAMS

OF THE MACROECONOMIC STABILIZING OF KINGDOM JORDAN

IN THE CONDITIONS OF REGIONAL Y OF GLOBAL CRISES

The features of lead through of public in-vestment policy of Kingdom of Jordan in the conditions of regional and global crises and its influence are considered on macroeconomic indexes, namely GDP, norm of economies and investments, state of balance of trade, balanced of budget. Estimation is carried out efficiency of leadthrough of economic reforms in Kingdom.

Keywords: influx of investments, norm of economies, financial help, balance of trade, budget, labor force, Jordan, countries of Persian Bay, countries the oil is exporters.

Активізація пошуку нових рішень і зміни пріоритетів в економічному розвитку арабських країн стала закономірним явищем в період кризових потрясінь у всьому світі. Процеси адаптації арабських країн до фінансової кризи відобразилися різким падінням темпів економічного зростання, інвестицій, величезними соціальними витратами. Проте, арабські держави самі відрізняються великою неоднорідністю. Умовно їх можна розділити на країни, які отримують величезну природну ренту від експорту нафти і країни, які не мають подібного стратегічного ресурсу.

Досвід реформування економіки Йорданії показав, що йорданська економіка виглядає зараз набагато міцніше, а довіра іноземних інвесторів до неї вища, ніж до інших «ненафтових» країн регіону в посткризовий період. В цілях економічної стабілізації в країні здійснюється поетапна структурна трансформація, в основу якої покладено реалізація монетарних заходів по регулюванню динаміки сукупного попиту, яка є головним засобом скорочення державних витрат, зокрема державних дотацій і субсидій, зменшення бюджетного дефіциту і боротьби з інфляцією. У той же час здійснюються перетворення у валютних і зовнішньоторговельних операціях, курсовій політиці,

кредитно-банківській системі з широким залученням частки національного і іноземного капіталів. В зв'язку з цим, для української економічної науки представляється цікавим і корисним досвід Йорданії в розробці і реалізації програм макроекономічної стабілізації.

Різноманітні аспекти розвитку арабських країн Північної Африки і Перської Затоки відображені в роботах таких українських учених як Голіков А.П., Гасім С., Орехова Т.В., Проротченко Н.М., Субх М.А., Скороход Л.І. З російських дослідників, хто займався питаннями реформування в арабських країнах, необхідно виділити М.Ф. Видясову, М.Ш. Умерова, І.П. Іванову, В.А. Мельянцева, Л.В. Руденка. Серед арабських авторів слід зазначити праці Т. Канаана, М. Кардуша, С. Радуана, И. Саїфа. Крім того, ця проблематика висвітлена в «Звітах про економічний розвиток» МВФ і Світового банку.

Метою цієї статті є аналіз еволюції і передумов економічного розвитку Королівства Йорданії, а також оцінка результативності політики макроекономічної стабілізації, що впроваджувалась в умовах регіональних і глобальних кризових явищ.

Найважливішою особливістю, що визначила соціально-економічний розвиток Йорданії з моменту отримання незалежності, була залежність від зовнішніх ресурсів у вигляді офіційної допомоги, позик і переказів від трудових мігрантів з числа підданих Королівства. Саме значний приплив коштів з-за кордону дозволив невеликому і бідному природними ресурсами Королівству довгий час споживати й інвестувати значно більше ніж могло собі дозволити. Оскільки значна частина офіційної допомоги (переважно, з монархій Перської Затоки) направлялась у державний сектор, що визначило активну роль держави і відповідні пріоритети у соціально-економічному розвитку країни. Починаючи з 1950-х років і особливо після нафтового буму 1973 році, держава багато коштів направляло на розвиток інфраструктури і держсектора, субсидувало базові споживчі товари і послуги, а також намагалось проводити політику імпортозаміщення, встановлюючи високі мита і квоти на ввезення багатьох категорій товарів з-за кордону.

З іншого боку, Йорданія традиційно була постачальником кваліфікованої робочої сили для багатих нафтовидобувних країн регіону: пік цього явища припав на початок 1980-х рр., коли майже третина робочої сили Королівства була зайнята в економіці нафтових монархій Перської Затоки, а обсяг їх переказів на батьківщину досягав 20% ВВП. Причому ці кошти у більшості своїй інвестувались, а не витрачались на поточне споживання. За оцінками МВФ, 85 центів з кожного переведеного долара витрачались домогосподарствами на капітальні цілі, в першу чергу, будівництво житла [1]. По суті, Королівство довгий час знаходилося в парадоксальному стані, коли інвестиції приватного сектора практично повністю фінансувались за рахунок переказів з-за кордону, а державні інвестиції – за рахунок офіційної допомоги.

Безпрецедентний приплив фінансових ресурсів, що складався майже порівну з переказів приватного сектору і отриманої фінансової допомоги з боку держави, складав практично половину ВВП Королівства і покривав усі компоненти внутрішнього попиту: валові нагромадження збільшувались в 1976-80 рр. в середньому на 23,1% на рік, споживчі витрати держави – на 13,6% на рік, домогосподарств – на 14,3% (таблиця 1).

На думку багатьох дослідників, Йорданія довгий час була типовою «перерозподільчою економікою» [4]. Значний приплив іноземної валюти стимулював імпорт і дестимулював внутрішнє виробництво, а приватні інвестиції спрямовувались переважно в низько ризиковані сфери економіки зі швидкою віддачею, передусім, будівництво і угоди з нерухомістю, тоді як місцева промисло-

вість знаходилася в початковому стані. В результаті йорданські підприємці були зацікавлені не стільки у виробництві нових товарів і послуг, скільки в розподілі вигід від регулювання імпорту і внутрішніх цін.

Таблиця 1. Зовнішнє фінансування Королівства Йорданії

	Приріст ВВП	Інвестиції у ВВП%	Офіційна допомога у ВВП%	Перекази у ВВП%	Частка ПП у ВВП%
1976-1980	16,0	35,7	27,2	21,3	0,8
1981-1985	5,2	33,1	16,0	22,3	1,4
1986-1990	-0,9	24,6	10,7	15,2	0,5
1991-1995	7,3	32,4	10,0	16,2	0,0
1996-2000	3,2	24,4	6,1	20,5	4,4
2001-2004	5,9	22,3	7,0	19,4	4,8
2005-2008	8,2	29,5	3,9	16,7	17,1

Розраховано і складено за даними The World Bank WDI Online Dataset.

Низький рівень внутрішніх заощаджень і потреба в зовнішньому фінансуванні інвестицій – це характерна особливість більшості арабських країн, що не є експортерами нафти. Проте, навіть в цьому ряду Йорданія має свою специфіку. Оскільки приплив коштів від трудових мігрантів і офіційна допомога стали сприйматися приватним і державним сектором відповідно як невід'ємний компонент їх наявного доходу, що забезпечувало підтримувати високий рівень інвестицій – понад 30% ВВП. В результаті капіталовкладення в Йорданії практично повністю фінансувались із зовнішніх джерел: держава витратила гранти на підтримку і розвиток інфраструктури, а піддані інвестували отримані від родичів кошти в нерухомість. Тому коли приплив трансфертів в економіку Королівства різко скорочувався із-за нафтових криз і регіональних конфліктів, найбільшому коригуванню піддавались саме інвестиції: їх доля у ВВП падала з 1979-1985 рр. у зв'язку з ірано-іракською війною. На припливі інвестицій в Йорданію гостро позначилась регіональна криза 1990-91 рр. – напад Іраку на Кувейт, а також операція «Бурі в пустелі». Відповідні коригування в структурі зовнішнього інвестування здійснились, внаслідок світової економічної кризи 2007 року.

За перерахованих умов вразливості країни від регіональних і глобальних негативних явищ цікавим є досвід її в проведенні програм макроекономічної стабілізації.

Модель економічного розвитку, що базується на зовнішньому фінансуванні є нестійкою і почала гальмуватись вже внаслідок 80-х років. У разі Йорданії завдання реформування економіки вимагало корінної перебудови усієї системи стосунків між владою і бізнесом, переорієнтації системи стимулів з імпорту і переключення отриманої фінансової ренти на внутрішнє виробництво. Аж до самого початку реформ внутрішні заощадження Королівства були негативними, тобто воно споживало більше, ніж могло заробити.

Ключовими завданнями на першому етапі було повернути інфляцію в прийнятні межі і відновити довіру до національної валюти. Завдяки суворому контролю над грошовою масою зростання споживчих цін вдалося знизити до 4% на рік вже до 1992 року. Довіра до йорданського динара була відновлена тільки до 1995 року, коли жорстка прив'язка до долара змінила прив'язку до спеціальних прав запозичення МВФ. Ці успіхи стали можливими завдяки поліпшенню ситуації з державними фінансами. В розпал запровадження мір стабілізації в 1991-1995 рр. дефіцит бюджету без урахування грантів знизився до небувало низького для Йорданії рівня в 7% ВВП, а разом з ними – до 2% ВВП [2]. Позитивні результати були досягнуті завдяки реструктуризації зовнішнього боргу

і добровільним зниженням витрат по його обслуговуванню з боку кредиторів, а відновлення економічного зростання стимулювало збільшення податкових надходжень і митних зборів. До того, уряд розширив податкову базу і вдосконалив механізм збору податків, скоротив державні капітальні витрати до 9,7% ВВП, в результаті чого прибуткова частина бюджету збільшилась до 27-30% ВВП в 1990-2000-і рр. [5].

Проте після первинної стабілізації дефіцит бюджету за вирахуванням грантів знову став розширюватися: з 7,2% ВВП в 1991-95 рр. до 9,7% ВВП в 1996-2000 рр. і 10,9% ВВП в 2007 -2011 рр. Головна причина – нездатність понизити рівень поточних витрат на утримання численного держ-апарату, збройних сил і поліції (по частці військових витрат у ВВП Йорданія міцно утримує одно з перших місць в регіоні). Після скорочення витрат на обслуговування боргу поточні держвитрати залишились на рівні 28-30% ВВП, перевищуючи усю прибуткову частину бюджету за вирахуванням грантів [5]. Це означає, що усі державні інвестиції в Йорданії фінансуються за рахунок іноземної допомоги або нарощування держборгу.

В цілому, загальне скорочення сукупного попиту дещо згладило існуючі дисбаланси: внутрішні заощадження вийшли в позитив, а національні заощадження стали покривати більше половини валового нагромадження. Проте економічне зростання Йорданії так і залишилось багато в чому обумовленим припливом іноземного капіталу і з часом призводить до загострення старих проблем.

Другий етап реформ прийшовся, коли королем Йорданії після смерті свого батька Хусейна в 1999 році став Абдалла II. З 2000 р. розгорнулась широка приватизація держсектора і лібералізація зовнішньої торгівлі. Оскільки об'єкти, що приватизувались, отримували в основному іноземні компанії, в Йорданії почався бум прямих іноземних інвестицій. У 2003 році їх приплив склав 440 млн. дол., в 2004 р. – 820 млн., в 2005 р. – 1780 млн. і в 2006 р. – 3220 млн. дол., тобто їх обсяг подвоювався щороку і врешті-решт перевищив рівень 20% ВВП[4]. З іншого боку, продати частину активів держсектора виявилось набагато простіше, ніж скоротити непомірно роздутий держапарат, в якому за різними оцінками зайнято 30-40% робочої сили Королівства. Традиційно для Йорданії заробітна платня в держсекторі вища, ніж в приватному, що створила перекося на ринку праці, які серйозно заважали розвитку підприємництва.

Ще однією метою реформ було зробити економіку країни більш відкритою. У 2000 р. Королівство вступило до Світової організації торгівлі, в 2001 р. підписало Угоду про створення зони безмитної торгівлі із США і запустило амбітний проект спеціальної економічної зони в Акабі.

Одночасно з цим йорданський уряд майже в два рази понизив середній рівень імпорту мит: з 22,1% в 2000 р., до 11,5% в 2007. В результаті експорт товарів виріс з 1,3 млрд. дол. в 2000 р. до 7,8 млрд. дол. в 2008 р. [6]. Проте технологічний рівень нових експортних виробництв залишився невисокий й країна вимушена імпортувати майже усю сировину і проміжні товари. А це означає, що зростання експорту автоматично веде до відповідного збільшення імпорту, не вирішуючи проблеми величезного торгового дефіциту. Дійсно, імпорту товарів і послуг в Йорданію після 2000 року зростав швидше, ніж експорт, а дефіцит торговельного балансу виріс майже удвічі: з 20-25% ВВП в 1996-99 рр. до 30-40% ВВП в 2004-08 рр [6]. Іншими словами, після реформ економіка Йорданії насправді стала набагато відкритішою, проте перетворити експорт-орієнтовані підприємства на рушійну силу країни так і не вдалося.

Проте, до 2000-01 рр. йорданська економіка зуміла вийти з чотирирічної стагнації, в ході якої темпи зростання ВВП не перевищували 23% на рік, і розпочала нове тисячоліття з вражаючого ри-

вка. За винятком 2003 року, коли США почали військову компанію проти Іраку, темпи економічного зростання в Королівстві не опускалися нижче 5% на рік, часом досягаючи вражаючого рівня в 7-8% на рік. Обсяг інвестицій в 2001-04 рр. збільшувався в середньому на 8,9% на рік, а в 2005-08 рр. – на 5,8%, компенсуючи провал другої половини 1990-х рр., коли вони щорічно скорочувалися до 4,9% [1]. Зростання інвестицій відбувався на тлі безпрецедентного припливу іноземного капіталу, який більш ніж компенсував розширення імпорту, та подорожчання світових цін на нафту в 2004 році. Але що дуже важливе, не залишився осторонь і приватний сектор, про його збільшену інвестиційну активність можна судити по динаміці кредиту. Якщо під час економічного спаду в 1996-2000 рр. кредит приватному сектору збільшувався всього на 2,4% на рік, то в 2001-2007 рр. – вже на 11% в рік. (таблиця 2).

Таблиця 2. Йорданія: деякі результати програми стабілізації

	1986-1990	1991-1995	1996-2000	2001-2005	2006-2009
Інфляція	7,2	4,6	1,7	1,8	8,6
Офіційні резерви(міс. імпорту)	2,9	4,6	5,7	7,2	6,7
Сальдо бюджету без грантів,% ВВП	-19,5	-7,2	-9,7	-12,5	-8,0
Сальдо бюджету з грантами,% ВВП	-12,4	-1,9	-4,2	-3,1	-4,1
Торговий баланс,% ВВП	-24,7	-25,6	-22,3	-27,4	-31,7
Сальдо рахунку поточних операцій,% ВВП	-1,4	-9,3	0,5	-0,2	-11,1

*Розраховано по: Central Bank of Jordan Yearly Statistical Series(сальдо бюджету),
The World Bank WDI Online Dataset(усі інші показники).*

Незважаючи на всю свою залежність від зовнішніх ресурсів Йорданія порівняно слабо постраждала від світової економічної кризи, яка розпочалася влітку 2007 року з обвалу ринку іпотечних деривативів в США. Останні дані по платіжному балансу Королівства показують, що значний приплив іноземного капіталу, який почався у 4 кварталі 2004 року і урівноважив сальдо поточних операцій й до тепер не припинився, але змінилась його структура. Так, за 2009 рік сукупний обсяг іноземного капіталу, що поступив в країну, знизився на третину в порівнянні з 2008 роком з 3,8 до 2,5 млрд. долл., але залишився на рівні 2006 [6]. Що стосується його структури, то прямі інвестиції знизилися на 16-17% з 2,0 до 1,7 млрд. долл., а портфельні інвестиції за 2009 рік показали вплив в 447 млн. долл. після безперервного припливу упродовж семи попередніх кварталів підряд. Всього за цей час в країну поступило портфельних вкладень більш ніж на 1 млрд. долл. В той же час росте роль так званих «інших інвестицій» (переважно, короткострокових позик), обсяг яких в 2008 році склав більше за третину сукупного припливу іноземного капіталу, а в 2009 році – більше половини, хоча до цього великої необхідності прибігати до іноземних кредитів у йорданської економіки не було.

Що стосується рахунку поточних операцій, то імпорт товарів в Йорданію в 2009 році скоротився дещо сильніше, ніж експорт, а позитивне сальдо торгівлі послугами виросло майже удвічі. При цьому чисті поточні трансферти (у тому числі перекази від працівників з-за кордону), а факторні доходи залишилися приблизно на тому ж рівні, що дозволило скоротити дефіцит поточного рахунку з 1445 млн. долл. у 2008 році до 797 млн. долл. у 2009 року [6]. Щодо золотовалютних резервів, то приплив іноземного капіталу, що продовжився в 2009 році, дозволив збільшити їх на 2,2 млрд. долл. Останній же раз золотовалютні резерви Йорданії скорочувалися ще в 2001 році. Поді-

бна «нечутливість» платіжного балансу Йорданії до світових фінансових коливань пояснюється, з одного боку тим, що імпорт нафти помітно подешевшав, розвантаживши платіжний баланс Королівства, а з іншого – тим, що ціни на «чорне золото» знизилися не так сильно, як очіувалося, однак їх рівень є прийнятним для країни. До того, сприятлива кон'юнктура на нафту Перської Затоки позитивно впливає на приплив капіталу з країн нафтоекспортерів в якості урядової допомоги, так і через перекази трудових емігрантів з Королівства. За оцінками МВФ 2008-2010 рр. від 70 до 80% припливу ПШ в Йорданію припадає на арабські країни, зокрема на країни експортери нафти [5].

Проте незважаючи на усі успіхи Королівства, звертає увагу той факт, що результати економічного зростання розподіляються дуже нерівномірно. Безробіття як і раніше тримається на рівні 15%, причому серед молодих людей від 20 до 24 років вона майже в два рази вище, а за межею бідності, незважаючи на досить швидке економічне зростання економіки [5]. Соціальна ситуація в Йорданії, і без того напружена із-за високого безробіття і бідності, ще більше загострилася після нової хвилі біженців з Іраку чисельністю від 700 тис. до 1 млн. осіб. З іншого боку, незважаючи на усі внутрішні складнощі, економічні реформи в Йорданії користуються потужною підтримкою ззовні. Амман є одним з ключових близькосхідних союзників Вашингтону, який натомість не акцентує увагу на явній недемократичності йорданського режиму. МВФ також утримується від того, щоб вголос критикувати Йорданію за недостатню наполегливість в проведенні реформ. Це у свою чергу забезпечує довіру іноземних інвесторів – одного із стовпів економічного розвитку Королівства.

Відтак, запроваджені ринкові реформи в Йорданії не допомогли врегулювати величезний зовнішньоторговельний дефіцит та дефіцит бюджету. Після того, як первинний ефект від проведення реформ вичерпався, дисбаланси поступово повернулися до своїх звичних значень. Їх відносна стійкість забезпечується прямими іноземними інвестиціями, а також пожвавленням потоків економічної допомоги і переказів від трудових мігрантів. Безумовно, Йорданія зі своїм складним геополітичним становищем і величезною залежністю від зовнішніх ресурсів є особливим випадком, проте факт залишається фактом: в цій країні ринкові реформи не зробили уряд і населення більше бережливим – вони як і раніше схильні споживати більше, ніж можуть зробити. У таких умовах будь-яке прискорення економічного зростання, ґрунтоване на одному лише внутрішньому попиті, неминуче супроводжуватиметься розширенням імпорту і збільшенням тиску на платіжний баланс. Проте якщо глобальна економічна криза перейде в другу фазу, то це неминуче відіб'ється на скороченні припливу фінансових ресурсів, і урядові Йорданії не уникнути серйозної корекції в політиці макроекономічної стабілізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Ralph Chami, Adolfo Barajas, Thomas Cosimano, Connel Fullenkamp, Michael Gapen, and Peter Montiel, International Monetary Fund, Washington DC, 2008. P.25*
2. *Rethinking Economic Reform in Jordan: Confronting Socioeconomic Realities, Carnegie Middle East Center, Carnegie Papers, №4 July, 2007. P. 10.*
3. *Saif I. Changing the Rules of the Game: Understanding the Reform Process in Jordan, Global Development Network, Amman, 2005. P. 3-4.*
4. *Мельянцева В.А Экономика полумесяца. Арабо-мусульманский мир на рубеже тысячелетий: противоречивые тенденции экономического и социального развития // Вестник Европы, 2004, №12*
5. *Central Bank of Jordan Monthly Statistical Bulletin available at <http://www.cbj.gov.jo/>*
6. *Jordan: strategy for adjustment & growth IMF occasional paper; by Macrejewski, Edouard, Mansur, Ahsah // Institute for Financial Management and Research <http://library.ifmr.ac.in/cgi-bin/>*

Стаття надійшла до редакції 23.12.2012